

Інформаційна довідка **щодо нормативно-правового регулювання наставництва над дитиною** **у державах-членах Європейського Союзу і в США***

***Анотація.** В Інформаційній довідці викладено результати аналізу правового регулювання відносин у сфері наставництва над дитиною у державах-членах Європейського Союзу (Латвії, Швеції) і в США. Встановлено, що наставництво спрямовано на всебічний, гармонійний розвиток особистості дитини і набуття нею життєвих компетентностей через взаємодію наставника (контактної особи) із дитиною.*

***Ключові слова:** дитина; найкращі інтереси дитини; дитина-сирота; наставництво; наставник; сім'ї і діти, що перебувають у складних життєвих обставинах; соціальні послуги; соціальні служби.*

Вступ.

Повномасштабна війна в Україні збільшила чисельність вразливих категорій дітей – дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. Масштаби проблеми зумовили необхідність перегляду законодавства в цій сфері шляхом впровадження кращих світових практик забезпечення та захисту прав дітей. Такі практики базуються на забезпеченні інтересів дитини, спрямовані на підтримку сім'ї та створення умов для виховання і розвитку дітей у сім'ї або середовищі, максимально наближеному до сімейного¹.

Альтернативною формою підтримки дітей, які позбавлені батьківського піклування, і дітей-сиріт є наставництво. В Україні інститут наставництва законодавчо врегульований. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва»² визначає наставництво як «добровільну безоплатну діяльність наставника з надання дитині, яка проживає в закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальній підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя».

У Висновку Європейського комітету регіонів «Наставництво: потужний і значущий інструмент для Європи завтрашнього дня»³ запропоновано загальне визначення наставництва: наставництво – це процес, який передбачає передачу знань, навичок і мудрості, підтримує індивідуальний, освітній і професійний розвиток, а також сприяє соціальній інтеграції, солідарності й толерантності. Воно відіграє важливу роль у встановленні зв'язків між культурами, поколіннями і суспільствами, дозволяє наставникам розвивати формальні й неформальні навички та зміцнює їхню громадянську відданість. Учасники

¹ Удовенко Ю. М. Розвиток наставництва для дітей-сиріт в Україні: концептуальні та методологічні засади. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL* Volume 5, Issue 12. 2019. URL: <https://apsijournal.com/plugins/generic/hypothesis/pdf.js/viewer/web/viewer.html?file=https%3A%2F%2Fapsijournal.com%2Findex.php%2Fapsijournal%2Farticle%2Fdownload%2F786%2F491%2F1010>

² Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва : Закон України № 1504-VIII від 08.09.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1504-19#Text>

³ Opinion of the European Committee of the Regions – Mentoring: a powerful and meaningful tool for the Europe of tomorrow. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AC_202301325

наставницьких відносин мають можливість обмінюватися знаннями, досвідом і перспективами, створюючи динамічне навчальне середовище для всіх учасників.

У документі визначено низку критеріїв, які впливатимуть на формування загальноєвропейських стандартів наставництва, до них віднесено:

Основна частина.

Відповідно до Закону *Латвії* про захист прав дитини⁴ дитина, яка не отримує належного батьківського піклування, має право на державну соціальну допомогу та соціальні послуги в органах місцевого самоврядування. Закон про соціальні послуги й соціальну допомогу⁵ визначає засади забезпечення соціальної роботи, благодійної соціальної роботи, соціального догляду, соціальної реабілітації, послуг із професійної реабілітації та соціальної допомоги; коло осіб, які мають право на отримання таких послуг і допомоги; а також принципи оплати та фінансування соціальних послуг із догляду, соціальної реабілітації та професійної реабілітації.

⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/49096>

⁵ Закон про соціальні послуги та соціальну допомогу. URL: <https://likumi.lv/ta/id/68488#p12>

Однією із форм соціальної допомоги для дітей, сімей із дітьми і молодих людей є послуга соціального наставництва. Цей вид соціальної послуги надається муніципальними соціальними службами. Роль соціального наставника полягає в тому, щоб допомогти особі набути навичок щодо успішного планування та управління життям, а також налагодження співпраці з різними установами та фахівцями.

Відповідно до законодавства послугами соціального наставництва мають право скористатися: сім'ї, в яких є дитина із функціональними обмеженнями, крім випадків, коли ця дитина отримує послугу з догляду; сім'ї, в яких один із батьків виховує двох і більше дітей віком до семи років, у разі його хвороби або хвороби однієї дитини, якщо потрібне стаціонарне лікування, а в сім'ї відсутній інший супроводжуючий; неповні сім'ї, в яких один із батьків має психічний розлад і виховує дитину до досягнення нею 18 років; сім'ї, для яких складено програму корекції поведінки дитини, що включає послугу опорної сім'ї або довіреної особи; дитина, яка досягла повноліття, після закінчення позасімейного піклування у прийомній сім'ї, опікуна чи закладу, для отримання підтримки з метою інтеграції в суспільство (особи від 16 до 24 років).

Зауважимо, що в законодавстві відсутнє визначення поняття «наставництво» або «наставник». Водночас у Положенні про соціальні гарантії та підтримку дитини-сироти та дитини, яка залишилася без піклування батьків, яка перебуває під позасімейним піклуванням, а також після припинення позасімейного піклування⁶ встановлено, що послуги соціального наставника надаються для набуття навичок соціалізації та самостійності. Послуга включає допомогу у зміцненні навичок фінансового менеджменту та цілеспрямовану підтримку в отриманні освіти.

Муніципалітет має повноваження щодо організації групи підтримки для дітей як самостійно, так і у співпраці з іншими органами влади. Визначено, що групи підтримки можуть бути організовані через іншого надавача послуг (наприклад, центри підтримки, де вже організовані групи підтримки із прийомних сімей та прийомних батьків для дітей тощо)⁷. Запит на отримання послуги соціального наставника може подати дитина або її законний представник до соціальної служби за місцем проживання.

Варто згадати, що Уряд Латвії планує розширити перелік осіб, які мають право скористатися послугами соціального наставництва. Зокрема, планується запровадити послуги соціального наставника для дітей із наркотичною залежністю з метою зменшення ризику рецидиву⁸.

У законодавстві *Швеції* відсутнє поняття наставництва. Відповідно до Закону про соціальні послуги⁹ (Розділ 6b) (далі – Закон) рада соціального

⁶ Noteikumi par sociālajām garantijām un atbalstu bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās. URL: <https://likumi.lv/ta/id/121592-noteikumi-par-socialajam-garantijam-barenim-un-bez-vecaku-gadibas-palikusajam-bernam-kurs-ir-arpusgimenes-aprupe-ka#position=3300>

⁷ Anotācija. 23-TA-2567: Noteikumu projekts (Grozījumi). URL: <https://tapportals.mk.gov.lv/annotation/344b6ec4-69e4-4315-bf2d-d692c0b9ec1e#>

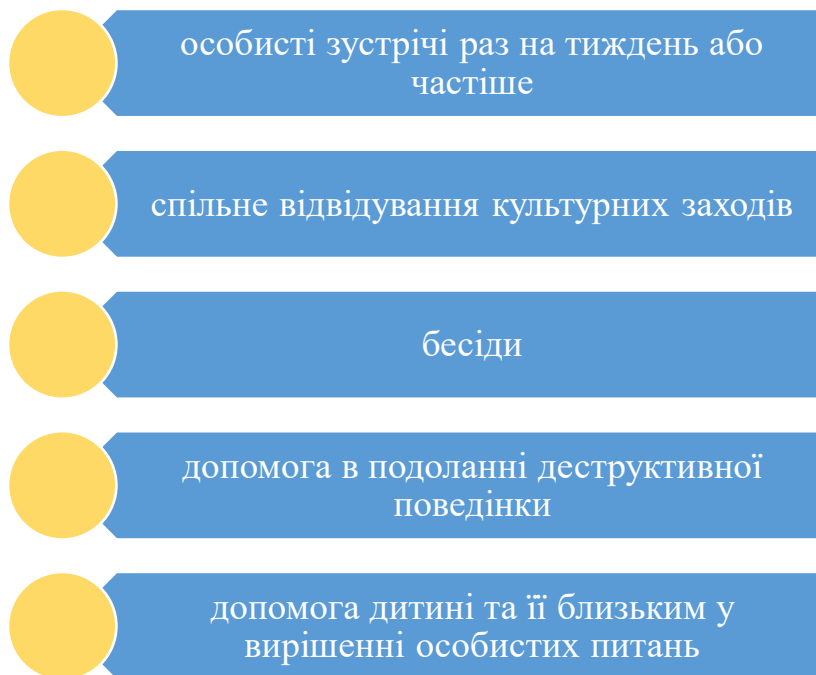
⁸ Bērniem ar apreibinošo vielu atkarību plānots nodrošināt sociālo mentoru. URL: <https://lvportals.lv/norises/364492-berniem-ar-apreibinoso-vielu-atkaribu-planots-nodrosinat-socialo-mentoru-2024>

⁹ Socialtjänstlag (2001:453). URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/socialtjanstlag-2001453_sfs-2001-453/#K6

забезпечення муніципалітету уповноважена призначати спеціальну особу (контактну особу) або сім'ю (контактну сім'ю) із метою надання допомоги особі та її найближчим родичам в особистих справах, якщо особа заявила про це. Законом визначено коло осіб, яким може бути призначена така соціальна допомога. Зокрема, спеціально кваліфікована контактна особа призначається особі, яка не досягла 21 року і потребує спеціальної підтримки для протидії ризику зловживання речовинами, що викликають залежність, злочинної діяльності або будь-якої іншої соціально деструктивної поведінки. Контактна особа призначається дитині або молодій людині, яка має фізичні або розумові вади, відповідно до Закону про підтримку та послуги для деяких осіб з обмеженими можливостями¹⁰.

Постійний нагляд за наданням допомоги контактними особами здійснює Управління соціального забезпечення муніципалітету.

Відповідно до Закону контактна особа повинна працювати превентивно, для налагодження соціальних контактів. Мотиваційні заходи контактна особа обирає відповідно до інтересів і потреб дитини, наприклад:

Контактна особа зобов'язана зберігати конфіденційність.

Зауважимо, що в державі функціонує низка некомерційних організацій, які займаються наставництвом для дітей і молоді, наприклад, Mentor Sweden¹¹.

У **США** інститут наставництва є важливим елементом державної політики у сфері захисту прав дітей, особливо таких, які перебувають у складних життєвих обставинах. Програми наставництва різняться за своєю структурою і підходами до їх реалізації, однак мають спільну мету – надання підтримки.

Законом про соціальне забезпечення¹² врегульовано питання надання грантів на програми наставництва для дітей, батьки яких є ув'язненими.

¹⁰ Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1993387-om-stod-och-service-till-vissa_sfs-1993-387/

¹¹ Mentor Sverige. URL: <https://www.volontarbyran.org/org/mentor-sverige>

¹² SOCIAL SECURITY ACT. URL: https://www.ssa.gov/OP_Home/ssact/ssact-toc.htm

У розумінні цього Закону термін «наставництво» означає структуровану, керовану програму, до якої залучаються діти та відповідним чином відібрані, перевірені й навчені дорослі волонтери. Визначено порядок надання грантів на програми наставництва для дітей, батьки яких є ув'язненими, процедуру звітності та механізми контролю за процесом їх реалізації.

Управління ювенальної юстиції та запобігання правопорушенням (OJJDP) є найбільшим федеральним спонсором програм наставництва. У 2024 році OJJDP виділило майже 87,7 млн доларів США на розширення можливостей наставництва для молоді й покращення якості послуг¹³.

У 2014 році за допомогою OJJDP створено Національний ресурсний центр наставництва¹⁴, його основною метою є надання підтримки практикуючим наставникам у впровадженні науково обґрунтованих практик для ефективної роботи з дітьми та молоддю. Наразі на розгляді в Конгресі перебуває низка законопроектів, спрямованих на врегулювання правовідносин у сфері наставництва над дітьми, наприклад, законопроект про наставників PEER¹⁵. Крім того, функціонують організації, які займаються наставництвом дітей, зокрема Big Brothers Big Sisters of America (BBBSA)¹⁶ та The Mentoring Project¹⁷.

Висновки.

В Україні розповсюдженою є практика наставництва дітей, які перебувають у закладах інституційного догляду й виховання.

Законодавство держав-членів Європейського Союзу (Латвії, Швеції) не містить визначення поняття наставництва. Натомість, у Законі про соціальне забезпечення США надано визначення цього терміна. Підходи до нормативного закріплення понять «соціальний наставник» (Латвія), «контактна особа» (Швеція) у контексті правого регулювання інституту наставництва різняться.

На нашу думку, наставництво варто розглядати як одну із соціальних послуг для підтримки сімей і дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

¹³ Mentoring. URL: <https://ojjdp.ojp.gov/programs/mentoring>

¹⁴ National Mentoring Resource Center. URL: <https://nationalmentoringresourcecenter.org/about/>

¹⁵ Bipartisan Bill Would Promote Peer Mentorship to Help Parents & Caregivers of Children Receiving Child Welfare Services, Foster Parents & Adoptive Parents. URL: <https://evans.house.gov/media/press-releases/bipartisan-bill-would-promote-peer-mentorship-help-parents-caregivers-children>

¹⁶ Big Brothers Big Sisters of America (BBBSA). URL: <https://www.bbbs.org/>

¹⁷ The Mentoring Project. URL: <https://www.mentoringproject.org/>